

Az *excessus mandati* problémájához a római jogban

Jóllehet az Ünnepest merőben más területnek szentelte tudományos munkásságát, jelen sorok szerzője – kompetenciájából fakadóan – egy, a római magánjog régtől fogva sokat vitatott kérdéskörei közé tartozó probléma rövid elemzésével (több tekintetben inkább: „felvillantásával”) kíván tisztelni a hetvenedik születésnapját betöltő Kukorelli István Professzor Úr előtt. Isten éltesse Őt sokáig jó erőben, egészségben!

ABSTRACT

Our study is a brief contribution to the disputed topic of *excessus mandati* (excess of mandate) in Roman law. After some introductory notes, the controversy between the classical jurists [i.e. the rigorous Sabinian standpoint and the equitable Proculian one (cf. Gai. 3, 161; D. 17, 1, 41; eod. 4; cf., in addition, Iul. eod. 33 and Paul. eod. 3, 2)] and the later development are scrutinised. Justinianic law—perhaps on the basis of postclassical antecedents (cf. Gai. D. 17, 1, 4)—clearly adopts the Proculian standpoint, i.e. the mandatary cannot claim the reimbursement of the additional costs only (cf. Inst. 3, 26, 8).

Keywords: mandatum (mandate) ■ *excessus mandati* (excess of mandate) ■ *actio mandati* (action on mandate) ■ *schola Sabiniana* (Sabinian school) ■ *schola Proculiana* (Proculian school) ■ Justinianic law

I. PROBLÉMAFELVETÉS

A kései klasszikus Paulus regulaként ható megállapítása szerint a megbízás^[1] határait^[2] gondosan meg kell őrizni.^[3] „Az, aki a megbízást teljesíti, nem lépheti túl a megbízás határait” – írja nagyon világosan és egyértelműen a iustinianusi tankönyv.^[4] Ebből pedig nyilván az fakad, hogy a megbízás túllépése (*excessus mandati*) esetén a megbízottat nem illeti meg *actio mandati contraria* a többletköltség megtérítése iránt. De csak a többletköltség tekintetében?

A források vegyes képet nyújtanak *excessus mandati* esetén a *mandatarius* megtérítési igényéről. A szabinianus iskola jogtudósai szerint ugyanis – mint látni fogjuk – a megbízott egyáltalán nem élhet megtérítési igénnyel a *mandatum* alapján a megbízás túllépése esetén; a prokuliánusok viszont csak a többletköltségek tekintetében zárták ki a megbízott megtérítési igényét *actio mandati contraria* útján.

A megbízás túllépését kétféleképpen lehet dogmatikailag értékelni; vagy aként, hogy a megbízott teljesítette ugyan a megbízását is, de azt túllépte („résztleges szerződésesség”); vagy pedig úgy, hogy a megbízó más ügyletet kötött meg, mint amire a megbízás szólt, és nem egyszerűen a megbízás kereteinek túllépéséről, hanem a teljes megbízási szerződés megszegéséről van szó („teljes szerződésesség”).

Tényállásunk kiindulópontja egy olyan *mandatum*, amelynek alapján a megbízott egy, a megbízó által előre meghatározott vételáron köteles megvásárolni valamit a megbízó részére, a megbízott azonban a megbízási szerződésben megállapított vételárat meghaladó áron vásárolja meg a dolgot. (A megbízás túllépése persze nyilván számos másfajta esetben is megvalósulhat.^[5]) Egyértelmű, hogy a *mandatum*ban meghatározott vételáron felüli összeg tekintetében (hiszen a *mandatum* erre nem terjedt ki) kizárt a megbízott megtérítési igénye megbízás alapján. Kérdés viszont, hogy a megbízott követelhet-e (*actio mandati contraria* útján) megtérítést a megbízótól a megbízási szerződésben meghatározott összegig – eddig a mértékig ugyanis a megbízott szerződészerűen járt el (a megbízás keretein belül maradt).

A *schola Sabiniana* és a *schola Proculiana* egymástól eltérő álláspontot képviselt ebben a kérdésben.

A szabinianus álláspont szerint ugyanis, amennyiben a megbízott a *mandatum* alapján drágábban vásárolt volna, az *actio mandati contraria* nem illeti meg

[1] A megbízás monografikus szintű római jogi irodalmából lásd például Arangio-Ruiz, 1949; Watson, 1961.

[2] E kérdéskörhöz lásd például Arangio-Ruiz, 1949, 168skk.; Pringsheim, 1955, 54skk.; Choe, 1993, 119skk.; Leesen, 2010, 237skk.; összefoglalóan például Zimmermann, 1996, 414 [8]. A hazai szakirodalomból lásd Újvári, 2014, 99skk., összefoglaló jelleggel Siklósi, 2021, 1555sk.

[3] „Diligenter igitur fines mandati custodiendi sunt.” (Paul. D. 17, 1, 5 pr.).

[4] „Is qui exsequitur mandatum non debet excedere fines mandati.” (Inst. 3, 26, 8).

[5] Így például, ha száz arany erejéig bíztak meg valakit azzal, hogy Titiusért kezességet vállaljon, de a megbízott nagyobb pénzösszeg tekintetében vállal kezességet. Vö. Inst. 3, 26, 8.

a megbízottat; a prokuliánusok szerint azonban a megbízás keretein belül igen, csak a többletköltség tekintetében nem. A szabiniánusok szerint tehát a megbízottnak egyáltalán nem keletkezett megbízásból fakadó megtérítési igénye a megbízóval szemben; a prokuliánusok szerint viszont a megbízott annyiban élhetett megtérítési igénnyel, amennyiben a megbízás keretein belül járt el, abban az összegben azonban, amellyel túllépte a megbízás kereteit, már nem.^[6]

II. A SZABINIÁNUS ÁLLÁSPONT

Elsőként nézzük meg a tankönyvében csupán a szabiniánus álláspontot ismertető és azt el is fogadó, Gaiustól – a jogtudós Institutióiból – származó (most csak kivonatosan idézett) forrásszöveget.^[7]

A textus tanúsága szerint, ha megbízlak téged azzal, hogy mondjuk száz sestertiusért telket vegyél nekem, te pedig százötven sestertiusért vásárolsz, nincs ellenem megbízásból fakadó kereseted (*mandati actio* – *ti. contraria*), még ha hajlandó lennél is annyiért nekem adni a telket, amennyiért a vételre nézve megbízalak; főképp (a korai klasszikus korban működő) Sabinus és Cassius döntött így.

„Ego” tehát megbízza „Tu”-t, hogy az száz sestertius vételárért vásároljon neki egy telket. A megbízott azonban százötven sestertiusot fizet a telekért. Az érett klasszikusok közé tartozó Gaius – aki több alkalommal is a *schola Sabiniana* követőjének mondja magát Institutióiban – a szabiniánus álláspontot elfogadva kizárja az *actio mandati contrariát*, mégpedig nemcsak az ötven sestertius, hanem a száz sestertius vonatkozásában is. E meglehetősen szigorú és konzervatív álláspont értelmében ugyanis a megbízott más ügyletet kötött meg, mint amire a megbízása szólt; illetve azt is mondhatnánk, hogy ennek az álláspontnak a fényében ilyenkor nem is a megbízás kereteinek túllépéséről, hanem a megbízási szerződés (modern megfogalmazással élve) teljes megszegéséről van szó.

A *Digestá*ba felvett, szintén Gaiustól (a jogtudósnak a provinciai ediktumhoz írott kommentárjából) származó forrásszöveg is a megbízás túllépésének jogkövetkezményeivel foglalkozik, konkrétan azzal a kérdéssel, vajon melyik felet illeti meg a megbízási szerződésből fakadó kereset *excessus mandati* esetén.^[8]

[6] Ha a megbízás túllépése egy olyan megbízás nélküli ügyvitelnek minősíthető, amelynek keretében a megbízás kereteit túllépő ügyvivő eljárása objektíve indokolt, célszerű, hasznos volt, az *actio negotiorum gestorum contraria* útján történő igényérvényesítés elvileg szóba jöhet a többletköltség vonatkozásában is. A többlet vonatkozásában azonban az *actio mandati contraria* nyilván mindenképpen kizárt (a prokuliánus álláspont szerint is természetesen), hiszen erre már nem terjedt ki a megbízás.

[7] „Itaque si mandaverim tibi, ut verbi gratia fundum mihi sestertiis C emeris, tu sestertiis CL emeris, non habebis mecum mandati actionem, etiamsi tanti velis mihi dare fundum, quanti emendum tibi mandassem; idque maxime Sabino et Cassio placuit.” (Gai. 3, 161)

[8] „Potest ab una dumtaxat parte mandati iudicium dari. Nam si is qui mandatum suscepit egressus fuerit mandatum, ipsi quidem mandati iudicium non competit, at ei qui mandaverit adversus eum competit.” (Gai. D. 17, 1, 41).

A szöveg tanúsága szerint olykor előfordul, hogy az egyik szerződő félnek lehet csupán adni megbízásból fakadó keresetet (*mandati iudicium*). A forráshely értelmében ugyanis, amennyiben az a személy, aki elvállalta egy megbízás teljesítését, túllépte annak kereteit, őt magát (a megbízottat) nem illeti meg a megbízásból folyó kereset (*actio mandati contraria*), a megbízót ugyanakkor a megbízottal szemben megilleti a kereset (*actio mandati directa*) a megbízásból kifolyólag.^[9] Vagyis a megbízott nem követelheti a megbízás teljesítéséből adódó kiadásainak megtérítését – egyáltalán nincs tehát megtérítési igénye a megbízásból kifolyólag a megbízóval szemben.

„Die sabinianische Meinung blieb siegreich in hochklassischer Zeit” – írja Pringsheim.^[10] S – úgy tűnik – a kései klasszikus korban is a szabiniánus nézetet fogadták el. Ez látszik kitűnni a következő Paulus-szövegből, amely szintén az *excessus mandati* jogkövetkezményeivel foglalkozik, mégpedig azzal a kérdéssel, vajon akkor is perelheti-e a megbízott a megbízót, amennyiben a megbízott hajlandó a megbízás túllépéséből adódó többletköltségek megtérítésére. Paulus csak a szabiniánus álláspontot említi, a prokuliánust nem.^[11] A Paulus ediktum-kommentárjából származó szövegben foglaltak szerint, amennyiben a megbízó meghatározta az árat, de a megbízott a *mandatum*ban megállapított *pretium*hoz képest drágábban vásárolt, egyesek (ti. a szabiniánusok) tagadták, hogy a megbízottat megilletné az *actio mandati contraria*, még ha a megbízott készen is állna a megbízás kereteinek túllépésével okozott többletköltségek viselésére (tehát, ha hajlandó lenne lemondani a kifizetett vételárnak a *mandatum*ban meghatározott összeget meghaladó részéről). [A szövegben szereplő egyesekre történő utalás értelemszerűen a szabiniánusokra, illetve az ő nézetüket követő jogtudósokra vonatkozik. Ők tehát azon az állásponton voltak a szövegben foglaltak tanúsága szerint, hogy a megbízott nem kapja meg az *actio mandati*-t (ti. *contraria*), még akkor sem, ha hajlandó lenne a vételárnak a megbízásban szereplő összeget meghaladó részéről lemondani.^[12]] Méltánytalan ugyanis, hogy a megbízónak nincs vele (a megbízottal) szemben keresete, ha ő (a megbízott) nem akarja,

[9] A Gai. 3, 161 fentebb nem idézett részének tanúsága szerint is, ha az a személy, akit érvényesen megbíztak, túllépi a megbízását, őt a megbízó a megbízásból fakadó keresettel (*actio mandati directa*) perelheti addig a mértékig, ameddig a megbízónak érdekében állt, hogy a megbízását teljesítse a megbízott. („Cum autem is, cui recte mandaverim, egressus fuerit mandatum, ego quidem eatenus cum eo habeo mandati actionem, quatenus mea interest inplere eum mandatum...”).

[10] Pringsheim, 1955, 61.

[11] „Quod si pretium statui tuque pluris emisti, quidam negaverunt te mandati habere actionem, etiamsi paratus esses id quod excedit remittere. Namque iniquum est non esse mihi cum illo actionem, si nolit, illi vero, si velit, mecum esse.” (Paul. D. 17, 1, 3, 2).

[12] Így Újvári, 2014, 100.

a megbízottnak viszont van keresete, ha akarja, a megbízóval szemben.^[13]

A kései klasszikus korban tehát szintén a rigorózus szabiniánus álláspontot fogadták el, legalábbis a most vizsgált Paulus-szöveg erről látszik tanúskodni. Elvileg lehetséges (legalábbis nem zárható ki teljesen egy ilyen értelmezés), hogy Paulus csak ismertette a régi szabiniánus nézetet; valószínűbbnek tűnik azonban a szövegezés alapján, hogy Paulus a szabiniánus véleményt osztotta (bár a *quidam* kitétel használata a szövegben első látásra arra látszik utalni, hogy nem), és ezzel talán egy, a kései klasszikus korban általánosan elfogadott álláspontot fogalmazott meg (bár lehetséges, hogy a szóban forgó vita még a kései klasszikus korban sem jutott nyugvópontra).

[13] Tehát, hogy a megbízott egyoldalú akaratelhatározásán múlik az, hogy a megbízó perelheti-e (*actio mandati directával*) a megbízottat, illetve a megbízott (*actio mandati contrariával*) a megbízót. [Kérdésként merülhet fel, hogy az idevonatkozó, korántsem könnyen értelmezhető szövegrészben („*Namque iniquum est...*”) Paulus még mindig a régi szabiniánus nézetről tudósít-e, vagy pedig saját, a szabiniánusokhoz csatlakozó véleményét fejt-e ki. A szövegezésre tekintettel az tűnik valószínűbbnek, hogy Paulus saját álláspontját ismerteti a második mondatban. E szövegrész kapcsán egyébként Choe, 1993, 132. rámutat arra, hogy ebben a szövegrészben olvasható a szabiniánus nézet melletti egyetlen olyan érv, amely a forrásokban kifejezetten szerepel.] A megbízott akaratától függne tehát, hogy a megbízó perelheti-e őt, a megbízott viszont a megbízó akaratától függetlenül perelhetne, ami pedig igazságtalan volna. Méltánytalan tehát, hogy ha a megbízott nem akarja korlátozni megtérítési igényét (*actio contrariáját*), a megbízónak ne legyen keresete a megbízottal szemben (hiszen ilyenkor a megbízott *actio contrariát* nem indíthat, s így a megbízó *actio directájának* megindítása is kizárt) – kizárólag a megbízott akaratától függően –, ha viszont a megbízott kész lemondani az általa kifizetett vételárnak a mandatumban meghatározott összeget meghaladó részéről, s így perelhetné a megbízót *actio mandati contrariával* (a megbízás keretein belül maradó összeg erejéig), a megbízó akaratától függetlenül járhatna el (tehát a megbízó *actio directája* kizárólag a megbízott akaratán múlna, a megbízott *actio contrariája* pedig független volna a megbízó akaratától). – Wittmann, 1993, 46sk. értelmezése szerint bár a „*quidam*” kitétel – amely „egyes” jogtudósok véleményére utal – gyakran annak jele, hogy aki ezt a véleményt idézi, nem osztja azt, a „*namque*” kezdetű mondatban – amelyben Paulus már saját véleményét fejt ki (míg az első mondatban értelemszerűen a szabiniánusok álláspontjára hivatkozik, a Gai. 3, 161-ben foglaltakra tekintettel ez egyértelmű) – foglaltak nem állnak ellentmondásban a szabiniánus állásponttal. A szabiniánusok elvetették azt a prokuliánus nézetet, amely szerint a megbízott a megbízási szerződésben meghatározott vételár mértékéig megtérítési igénnyel élhet *actio mandati (contraria)* útján, teljesen elutasítva a megbízás túllépése esetén az *actio mandati contrariát*. Az „*etiamsi*” kezdetű mondatrész tökéletlenül utal a szabiniánusok által kritizált prokuliánus álláspontra, amelynek azt a gondolatot is tartalmaznia kellett, hogy a megbízás túllépése esetén az *actio directa* csak akkor jöhetne tekintetbe, ha *actio contraria* is indítható. Ez adódik Wittmann szerint a „*Namque*” kezdetű mondatból, amellyel Paulus a szabiniánus nézethez csatlakozik. (Az idevonatkozó szövegrészben „*iniquum est*”, nem pedig „*iniquum esse*” olvasható, s ez arra utal, hogy itt Paulus nem a szabiniánus nézetről tudósít, hanem saját nézetét fejt ki.) A szabiniánusok a prokuliánus vélemény következetlenségét hangsúlyozták. A prokuliánusok a megbízott korlátozott megtérítésre menő keresetét azzal az érveléssel alapozták meg, hogy egy *actio directa* nem jöhet szóba egy *actio contraria* nélkül. Ha viszont a megbízott nem korlátozza *actio contrariáját* (megtérítési igényét), ebből az következne, hogy a megbízó sem perelhetne. Így pedig a megbízott akaratától függne, hogy a megbízó perelheti-e, míg a megbízott saját eljárásában független lenne a megbízó akaratától. Így pedig Paulus nézete és a szabiniánusok véleménye között nincs ellentmondás Wittmann nézete értelmében.

III. A PROKULIÁNUS–IUSTINIANUSI ÁLLÁSPONT

A *Res cottidiana sive aurea* – Gaius tankönyvének posztklasszikus kori átdolgozása – már egyértelműen a prokuliánus álláspont elfogadásáról tanúskodik.^[14] A hivatkozott forrásszöveg helyeslően hivatkozik a korai klasszikusok közé tartozó Proculus véleményére, aki úgy vélte, miszerint a megbízott perelhet a megállapított vételárra (tehát a megbízásban szereplő, abban meghatározott ár mértékéig), vagyis a többletköltséget a megbízott ugyan (nyilván) nem követelheti, de az eredetileg a megbízási szerződésben megállapított vételárat igen. A Gaiusnak tulajdonított szöveg helyi szavai szerint „ez a vélemény nyilván méltányosabb”. (Ezek nem Gaius eredeti szavai, aki – mint láttuk – a szabiniánus álláspontot magáévá téve nem tartotta megadhatónak a megbízott részére az *actio mandati contrariát*.^[15])

Vagyis a prokuliánusok már megadták az *actio mandati contrariát*^[16] – a megbízás eredeti keretein belül természetesen (arra tekintettel, hogy a megbízási szerződésben meghatározott mértékig a megbízott szerződésszerűen járt el, s e tekintetben igényt tarthat költségei megtérítésére a megbízásból fakadó kereset útján). Kérdés, vajon a posztklasszikus, vagy csupán a iustinianusi jog álláspontjával van-e dolgunk a D. 17, 1, 4 textus esetében. A magunk részéről lehetségesnek tartjuk, hogy itt nem Iustinianus korabeli interpolációval van dolgunk, hanem ez lehetett már a Iustinianus előtti posztklasszikus álláspont is, amely már a prokuliánus nézetet fogadta el, Gaius eredeti fejtegetésének átdolgozásával. A „*quae sententia sane benignior est*” azonban iustinianusi interpoláció eredményének tűnik.^[17]

A iustinianusi tankönyv is tudósít – a szabiniánus iskola nézetével szembeállítva – a prokuliánus iskolának a méltányosságot érvényre juttató álláspontjáról, amit Iustinianus is elfogadott.^[18] Az itt – most csak kivonatossan – idézett szövegben foglalt tényállás megegyezik a Gaius által is ismertetett tényállással,

[14] „Sed Proculus recte eum usque ad pretium statutum acturum existimat, quae sententia sane benignior est.” (Gai. D. 17, 1, 4).

[15] Gaius – álláspontunk szerint – eredetileg csak ismertethette a prokuliánus nézetet, de nem egyértelműen. Gaius Institutióinak eredeti szövegéből pedig talán – valamikor a posztklasszikus korban – kihúzták a prokuliánus álláspont ismertetését. Más nézet szerint viszont Gaius időközben valószínűleg megváltoztatta eredeti nézetét annak hatására, hogy az érett klasszikus kori szabiniánus vezér, Iulianus (vö. D. 17, 1, 33) is a prokuliánus álláspontot fogadta el (amelyről a nem a fővárosi jogászai körökhöz tartozó Gaius csak később szerezhetett tudomást). Így Choe, 1993, 131sk.

[16] Felvethető elvileg, hogy csak *actio negotiorum gestorum contrariával* lehetett visszakövetelni azt az összeget is, amely még a megbízás határain belül volt, de valószínűbbnek tartjuk, hogy a prokuliánus álláspont szerint e vonatkozásban *actio mandati contrariával* lehetett perelni.

[17] Persze lehet, ez is korábbi posztklasszikus beszúrás eredménye; mindenesetre, mint alább látni fogjuk, az Inst. 3, 26, 8 szövegében is szerepelnek ezek a kitételek.

[18] „Ut ecce si quis usque ad centum aureos mandaverit tibi, ut fundum emeris... neque pluris emere debes... alioquin non habebis cum eo mandati actionem. Adeo quidem, ut Sabino et Cassio placuerit, etiam si usque ad centum aureos cum eo agere velis, inutiliter te acturum. Diversae scholae auctores recte te usque ad centum aureos acturum existimant: quae sententia sane benignior est.” (Inst. 3, 26, 8).

miszerint valaki száz arany erejéig bírta meg „Tu”-t azzal, hogy telket vegyen a megbízó részére. A szabiniánus nézetet ismertette a szöveghely azt hangsúlyozza, hogy Sabinus és Cassius úgy vélték, miszerint a „Tu” akkor is sikertelenül (*inutiliter*) perelne, ha csupán száz aranyra akarná perelni a megbízottat. A Iustinianus által is elfogadott prokuliánus álláspont szerint viszont száz arany erejéig a megbízott joggal perelheti a megbízót. A Gai. D. 17, 1, 4 forrásszövegben foglaltakat a iustinianusi tankönyv szó szerint megismétli, amikor is a prokuliánus álláspont tekintetében leszögezi, miszerint „ez a vélemény nyilván méltányosabb” – lehetséges, hogy ez a fordulatot már a *Res cottiniana*e is tartalmazta, de az is lehetséges (illetve valószínűbbnek tűnik), hogy az kifejezetten a iustinianusi kompilátoroktól származik.

IV. ÖSSZEGZÉS

Kirajzolódni látszik tehát a következő fejlődési vonal. A szabiniánusok és a prokuliánusok között vita állott fenn abban a tekintetben, hogy a megbízás kereteit túllépő megbízottat megilleti-e megbízásból fakadó kereset vagy sem a megbízás eredeti keretein belül. Sabinus és Cassius, valamint – több forráshely tanúsága szerint – Gaius teljes egészében kizárta a megbízott megtérítési igényét (*actio mandati contrariáját*), míg Proculus csak a többletköltségek vonatkozásában. Ha egy kezes lépte túl a kezességvállalás kapcsán a megbízás kereteit, Iulianus a prokuliánus álláspontot fogadta el.

A kései klasszikusok – úgy tűnik – a rigorózus szabiniánus nézetet követik; legalábbis Paulus (aki csak a szabiniánus nézetet ismertette) fentebb vizsgált szövege erről látszik tanúskodni [lehetséges viszont elvileg az is, hogy Paulus csupán ismertette a szabiniánus nézetet; amint azt sem tartjuk kizárhatónak, hogy ebben a kérdésben még a kései klasszikus korban is megoszlottak az álláspontok (azt pedig végképp nem, hogy az *excessus mandati* egyes konkrét tényállásait másként ítélték meg)].

A iustinianusi jog viszont – talán a szintén a prokuliánus álláspontot elfogadó posztklasszikus előzmények alapján – egyértelműen a szabiniánus állásponthoz képest méltányosabb prokuliánus nézetet fogadja el, amennyiben a megbízás kereteit túllépő megbízott csak a többletköltségek megtérítését nem követelheti a megbízásból fakadó keresettel. (Az utókort tehát végső soron a prokuliánus álláspont győzte meg ebben a kérdésben.)

IRODALOM

- Arangio-Ruiz, Vincenzo (1949): *Il mandato in diritto romano*. Jovene, Napoli.
- Choe, Byoung Jo (1993): Die Schulkontroverse bei Überschreitung des Auftrags zum Grundstückskauf. In: Nörr, Dieter – Nishimura, Shigeo (hrsg.): *Mandatum und Verwandtes. Beiträge zum römischen und modernen Recht*. Springer, Berlin–Heidelberg.
- Leesen, Tessa G. (2010): *Gaius meets Cicero. Law and Rhetoric in the School Controversies*. Martinus Nijhoff, Leiden.
- Pringsheim, Fritz (1955): Noch einmal Gai. 3. 161 und Inst. Just. 3. 26. 8. In: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung* 72.
- Siklósi Iván (2021): *Római magánjog*. ELTE Eötvös, Budapest.
- Újvári Emese (2014): *A kezes megtérítési igényei a római jogban* (PhD-értekezés). Miskolc. (Elérhető: <http://phd.lib.uni-miskolc.hu/?docId=18331>, valamint http://193.6.1.94:9080/JaDoX_Portlets/documents/document_18331_section_11941.pdf, illetve <http://midra.uni-miskolc.hu/document/18331/11941.pdf>. Letöltés ideje: 2022. április 8.).
- Watson, Alan (1961): *Contract of mandate in Roman law*. Clarendon, Oxford.
- Wittmann, Roland (1993): Die Prozeßformeln der „actio mandati“. Ein Beitrag zur Geschichte des prätorischen Edikts. In: Nörr, Dieter – Nishimura, Shigeo (hrsg.): *Mandatum und Verwandtes. Beiträge zum römischen und modernen Recht*. Springer, Berlin–Heidelberg.